

דף שבועי

בס"ד

פרשת בלק, תשפ"ב, מספר 1477

פירוש הרמב"ם לסיפור אתונו של בלעם

מאיר מוניץ

הנבואה, כי התברר בסוף שמלאך ה' (שם: לא-לג) דיבר אליו.³

למרות שפירושו זה של הרמב"ם ידוע,⁴ דומה שמי שנתקל בו לראשונה עשוי להיות מופתע לגלות שלדעת הרמב"ם סיפור בלעם והאתון לא התרחש כלל במציאות הפיזית.⁵ מתוך כך אפשר בנקל להגיע למסקנה, שהרמב"ם התרחק גם כאן מפשט הכתובים בגלל האילוץ הפילוסופי, שאינו מאפשר למלאכים רוחניים לפעול בעולם גשמי הפועל על פי החוקים האריסטוטליים. אולם גם בעניין זה אבקש להראות, שעיון בפשטי הכתובים מחד גיסא והבנת כוונת הרמב"ם מאידך גיסא עשויים להעלות מסקנות מפתיעות על מידת הזיקה שבין דבריו ובין פשט המקראות.

בסיפור זה יש כמה קשיים בולטים בפשט הכתובים:

1. קושי מרכזי ובעייתי ביותר הוא השאלה, מדוע אחרי שה' אמר לבלעם במפורש שהוא מתיר לו ללכת עם שרי בלק: "וַיֵּבֵא אֶל-הַיִּם אֶל בַּלְעָם לִילָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם לִקְרָא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לְךָ אִתָּם וְאָךְ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אַתָּה תַעֲשֶׂה" (במ' כב:כ), הוא כועס עליו למחרת כשהוא אכן הולך איתם: "וַיַּחַר אֶף אֶל-הַיִּם כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב מִלֶּאֱךָ ה' בְּדַרְךְ לְשַׁטֵּן לוֹ" (שם:כב)?

רבים ניסו לתרץ קושי זה. יש שתלו את סיבת הכעס בכוונותיו השליליות של בלעם. כך למשל פירש רשב"ם:

3 שם, עמ' 404.
4 ראו למשל: 'לוי, "האם דיברה האתון עם בלעם" דף שבועי לפרשת בלק תשנ"ח (מס' 244).
5 יש להעיר, שהסיפור המקראי על האתון הוא אולי אחד מהמקרים שבו באה לידי ביטוי הצהרת הרמב"ם בהקדמתו למורה נבוכים, על הסתירות הפנימיות שיש בספרו. בפרק ו של החלק השני הוא כותב: "ותנועות אתון בלעם כולן על-ידי מלאך" וכוונתו למלאך במשמעות של חוקי הטבע. אבל המעיין בפרק מ"ב יבין שאין כלל צורך בפירוש זה, ושבעצם כל מעשה האתון מתרחש במראה הנבואה ולא בעולם הממשי.

בדברים שפרסמנו בעבר בבמה זו על פרשת וישלח,¹ הצגנו את פירושו העקרוני של הרמב"ם על הופעתם של מלאכים בתנ"ך:

כבר הסברנו שבמקום בו נזכרת ראיית מלאך או פנייה בדיבור מצדו, זה אך ורק במראה הנבואה או בחלום, בין אם זה נאמר מפורשות בין אם לא, כפי שהקדמנו ואמרנו דע זאת והבינהו מאוד מאוד!

ואין הבדל אם כתוב בתחילה שראה את המלאך או שהיה פשט הכתוב שהוא חשב אותו בתחילה לבן-אדם, ואחרי-כן, בסופו של דבר, התברר לו שהוא מלאך, כל זמן שאתה מוצא ססופו של דבר הוא שזה שנראה, או פנה בדיבור, היה מלאך. אז דע אל-נכון שמתחילת המצב ההוא היה מראה הנבואה או חלום של נבואה. כי במראה הנבואה או בחלום של נבואה יש שהנביא רואה את האל-מדבר אליו, כפי שנבהיר. יש שהוא רואה מלאך, ויש שהוא שומע את המדבר אליו ואינו רואה מישהו מדבר. ויש שהוא רואה דמות אדם מדברת אליו ואחרי-כן מתברר לו שאותו מדבר הוא מלאך. באופן זה של נבואה הוא מציין שראה בן-אדם עושה או מדבר ואחרי-כן ידע שהוא מלאך.²

לאחר הקביעה הכללית הזו, הרמב"ם עובר לדיון פרטני בהתגלות שלושת המלאכים לאברהם ובמאבק יעקב והמלאך. הדוגמה השלישית שהרמב"ם מביא היא פרשת אתונו של בלעם, אבל כאן דבריו קצרים וכלליים:

וכן פרשת בלעם כולה בדרך (במ' כב:כב-כג) ודיבור האתון (שם:כח-ל) – כל זאת במראה

* ד"ר מאיר מוניץ, מזכיר המערכת בהוצאת בראילן.
** לע"נ אימי חיה סימה בת חנא וטייבל הכ"מ.
1 מ' מוניץ, "פירוש הרמב"ם למאבק של יעקב עם המלאך", דף שבועי לפרשת וישלח תשפ"ב (מס' 1445).
2 מורה נבוכים, מהדורת שוורץ, תל אביב תשס"ג. חלק שני פרק מ"ב, כרך א עמ' 403.

3. קושי נוסף הקיים בפרשתנו, בדומה למה שראינו בפרשת וישלח, הוא קיומה של כפילות שנראית מיותרת. בתחילת סיפור האתון כתוב: "וַיִּקְּם בַּלֶּעַם בַּבֶּקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת אֶתְנֹו וַיִּלְךָ עִם שָׂרֵי מוֹאָב" (במ' כב:כא). ומייד אחרי סימונו כתוב שוב: "וַיִּלְךָ בַּלֶּעַם עִם שָׂרֵי בְּלָק" (שם:לה).

פירוש הרמב"ם

העיקרון הפרשני הבסיסי שלפיו פירש הרמב"ם את פרשתנו הוא, שעניינים אלה כתובים כ'כלל ופרט'. בתחילה יש כותרת כללית המתארת את ההתגלות (אצל אברהם – "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֵי מִמְרָא" [בר' יח:א]); ואצל יעקב – "וַיַּעֲקֹב הֵלֵךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מַלְאָכֵי אֱלֹהִים" [בר' לב:ב]), ולאחר מכן בא הפירוט של תוכן ההתגלות.

אם נפרש בדרך דומה את פרשתנו, הרי יש בתחילתה כותרת כללית המתארת את ההתגלות ואת תמצית המסר שלה: "וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל בַּלֶּעַם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוֹם לְךָ אִתָּם וְאֵךְ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֲתוֹ תַעֲשֶׂה", ולאחר מכן בא פירוט ההתגלות והדרך המדויקת שבה הועבר המסר הזה. הפסוקים מתארים את חזון הלילה שהיה לבלעם; כיצד ראה בחלום שהוא הולך עם שרי בלק, כיצד המלאך יוצא כנגדו ואת כל מעשה האתון, והמראה מסתיים בהנחייתו של המלאך "לֵךְ עִם הָאֲנָשִׁים וְאָפֵס אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֲתוֹ תִדְבֹּר", שהיא ההנחיה שהובאה בכותרת ההתגלות. המשך הפסוק "וַיִּלְךָ בַּלֶּעַם עִם שָׂרֵי בְּלָק" (שם:לו) מתאר את הליכתו איתם בפועל, במציאות הגשמית, כנגד מה שהראו לו במראה הנבואה.

פירושו של הרמב"ם מיישב לחלוטין את הקושייה החזקה הראשונה שמנינו לעיל, ומתרחק את שתי הנוספות בצורה משכנעת. לטעמי, בסוגיה זו לא רק שאין זה מדויק לומר שהרמב"ם סוטה מפשט המקראות מטעמים פילוסופיים, אלא שפירושו הוא הנוח ביותר גם ברובד הפשט של פרשה זו, שכאמור קשה להבנה ולפירושו.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

"כִּי הוֹלֵךְ הוּא" – ברצון, מתאוה לקללם, אף על פי שהיה יודע שאין הק' רוצה". ובכור שור כתב: "וַיִּחַר אֶף אֱלֹהִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא" – אעפ"י שנתן לו רשות לילך, מחשבתו הרעה ניכרת מתוך מעשיו, שאם היה דעתו לעשות מצוות המקום, היה לו לומר מאחר שלא אקללם ולא אעשה מה שהוא מבקש למה אלך, וכי אלך להתקוטט עמו בארצו, אלא ודאי מה שהיה הולך, דעתו היה לקללם שלא ברשות המקום, דקסבר כשם שאמר לי תחילה "לא תִלְךָ" (שם:יב) ועכשיו אמר לי "לך", כך יחזור בו על שאמר שלא לקללם.

רמב"ן תירץ בכיוון אחר. לדעתו, הכעס היה על כך שבלעם לא אמר לשרי מואב את תוכן דברי ה' ומשמעותם, אלא הלך איתם באופן סתמי, ויצר אצלם את הרושם המוטעה שהוא אכן הולך במטרה לקלל את ישראל (ובדומה פירש גם בעל "אור החיים", שהכעס היה על כך שלא אמר כלל שהוא הולך ברשות ה', אלא יצר רושם שהוא הולך ברצון עצמו).

דומה שלמרות תירוצים אלה ואחרים שניתנו במהלך הדורות, נקודה זו עדיין תמוהה וצריכה עיון גדול.

2. קושי נוסף הוא השאלה היכן היו שרי מואב ונערי בלעם בזמן מעשה האתון. דומה שחזקוני הרגיש בקושי זה ולכן פירש: "וַיִּלְךָ עִם שָׂרֵי מוֹאָב" – לא עמהם ממש אלא אחריהם⁶. רמב"ן כתב על כך:

ולא הגיד הכתוב אם היו שרי בלק עם בלעם במעשים האלה, או שהיו רוכבים לפניו ורחוק היה ביניהם ובינו. והקרוב שהיו עמו לא יתפרדו ממנו, וראו בנטות האתון והכות בלעם אותה, כסבורים היו שהיה כמנהג הבהמה הרעה, ולא שמעו דיבורה, אף כי דיבר המלאך שהוא גילוי עיני בלעם.

בהמשך רמב"ן מביא את דברי המדרש על כך שהשרים אכן ראו את המתרחש ותמהו על הנס הגדול.

ר' חיים פלטיאל וריב"א פירשו בדרך שפותרת את הקושייה הזו וגם את הקושייה הראשונה. לדעתם, ה' ציווה את בלעם ללכת יחד עם שרי מואב דווקא, ולא יחידי ("פן יעשה מכשפות" – ריב"א), אך הוא הלך לבדו ועל זה חרה אף ה'.

6 ובכור שור הפליג ופירש שהמלאך הרג את שני הנערים.